

Хома Ольга Михайлівна,

ORCID ID: 0000-0002-0778-1431

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри історії

Угорщини та європейської інтеграції

Українсько-угорський навчально-науковий інститут

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНИЙ КОНЦЕПТ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ШКОЛЯРІВ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

INTEGRATED LEARNING AS A METHODOLOGICAL CONCEPT OF FORMING CIVIC COMPETENCE OF STUDENTS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION

У статті сконцентрована увага на формуванні громадянської компетентності на основі інтеграції освітніх галузей. Визначено актуальність дослідження, проаналізовано підходи вчених до цієї проблеми. Науковцями акцентується увага на видах інтеграції, змісті інтегрованого курсу за модельними програмами, формулюванні міжпредметних завдань. Підкреслено, що Державний стандарт базової середньої освіти побудований із урахуванням застосування інтеграції як основного елемента освітнього процесу. Метою статті є з'ясування особливостей формування громадянської компетентності в процесі інтегрованого навчання школярів закладу загальної середньої освіти. За основу дослідження взято інтеграцію громадянської освіти у базовій школі ЗЗСО, що працює за Концепцією Нової української школи, зосереджено увагу на взаємозв'язках окремих освітніх галузей. Розкрито зміст ключових понять, що включені у статтю. Формувати громадянську компетентність на основі інтеграції, на погляд автора, слід через взаємозв'язок основних дидактичних елементів: освітній процес – громадянська освіта – громадянська культура – громадянська компетентність. Це вимагає розгляду проблеми крізь призму змісту освітніх галузей Державного стандарту базової середньої освіти. За основу взято діяльнісно-орієнтовану та ціннісно спрямовану моделі інтеграції. Наведено приклади інтеграції громадянської освіти з історією України, мовно-літературною та мистецькою галузями. З-поміж методів навчання виокремлено проєктні, інтерактивні, текстоцентричні. Ціннісно спрямована модель інтеграції передбачає наскрізне виховання школярів у процесі реалізації освітніх галузей, що задекларовано Концепцією Нової української школи. Сформульовано педагогічні умови впровадження інтегрованого навчання за освітніми галузями: 1) аналіз вимог Державного стандарту базової освіти, модельної навчальної програми та змісту відповідних підручників; 2) визначення тем для інтеграції; 3) об'єднання окремих елементів курсу в цілісну систему.

Ключові слова: інтеграція, громадянська та історична освітня галузь, діяльнісно-орієнтована модель, ціннісно спрямована модель.

The article focuses on the formation of civic competence based on the integration of educational fields. The relevance of the study is determined, the approaches of scientists to this problem are analyzed. Researchers focus on the types of integration, the content of the integrated course according to the model program, the formulation of interdisciplinary tasks. It is emphasized that the State Standard of Basic Secondary Education is formed taking into account the use of integration as an important element of the educational process. The purpose of the article is to clarify the features of the formation of civic competence in the process of integrated learning of students of a general secondary education institution. The study is based on the integration of civic education in the basic school of the secondary education institution, which operates according to the Concept of the New Ukrainian School, and focuses on the interrelationships of individual educational branches. The content of the key concepts included in the article is revealed. In the author's opinion, civic competence should be formed on the basis of integration through the interrelationship of the main didactic elements: educational process – civic education – civic culture – civic competence. This requires considering the problem through the prism of the content of the educational branches of the State Standard of Basic Secondary Education. The basis is an activity-oriented and value-oriented model of integration. Examples of integration of civic education with the history of Ukraine, language and literature and art branches are given. Among the teaching methods, project, interactive, and text-centric are distinguished. The value-oriented model of integration provides for the end-to-end education of schoolchildren in the process of implementing educational branches, which is declared by the Concept of the New Ukrainian School. The pedagogical conditions for the implementation of integrated learning in educational branches are formulated: 1) analysis of the requirements of the State Standard of Basic Education, the model curriculum and the content of relevant textbooks; 2) identification of topics for integration; 3) unification of individual elements of the course into a holistic system.

Key words: integration, civic and historical educational branch, activity-oriented model, value-oriented model.

Постановка актуальності проблеми. Вітчизняна освіта успішно реформується на засадах компетентнісного підходу та європейського вектору розвитку. Глобалізація суспільних процесів вимагає підготовки майбутніх педагогів з новим мисленням, інноваційною культурою, здатністю до саморозвитку та до навчання упродовж життя. Дотримаємося думки дослідників [1, с. 177] в тому, що сьогодні в умовах реформування української школи можна зустріти багато декларацій щодо якісних змін у педагогічній діяльності, нової ролі вчителя у контексті інформаційного суспільства й інтеграції вітчизняної системи освіти у європейський простір. Ученими [там же] обґрунтовано такі ролі сучасного вчителя, як: контролер, ментор, ресурсна особа, оцінювач, організатор і фасилітатор, тьютор. Як спільне підґрунтя всіх ролей вчителя нової школи визначено дитиноорієнтований характер навчального процесу у XXI столітті.

У цьому ракурсі важливе значення надається методологічним підходам до навчання школярів у закладі загальної середньої освіти у рамках Концепції Нової української школи, з-поміж яких – інтегрований. Дефініція «інтеграція» має декілька споріднених визначень: процес взаємодії, об'єднання, взаємовпливу, взаємопроникнення, взаємозближення, відновлення єдності... двох або більше систем, результатом якого є утворення нової цілісної системи, яка набуває нових властивостей та взаємозв'язків між оновленими елементами системи [5, с. 8]; стан зв'язності окремих диференційованих частин і функцій системи, організму в ціле, так і процес, що веде до такого стану [8, с. 229]. Таким чином, інтегрований підхід полягає в об'єднанні різних елементів в єдине ціле з метою всебічного та глибокого розуміння поняття чи явища.

Державний стандарт базової середньої освіти побудований із урахуванням застосування інтеграції як основного елемента освітнього процесу. Як приклад, мовно-літературна освітня галузь, громадянська та історична, мистецька, природничих наук, техніки й технологій та інші спрямовані саме на розгляд певного явища з різних сторін, але в єдиному контексті. Актуальність теми дослідження зумовлена новими тенденціями в розвитку вітчизняної педагогічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інтеграції стало предметом вивчення низки науковців за різними напрямками: А. Богуш, Т. Донченко, В. Паламарчук, О. Савченко; Н. Гулана, Т. Ремех, Г. Серової, О. Пометун

й інших. Досліджуючи європейський досвід упровадження інтеграції, С. Косянчук підкреслює, що перспективи ж використання зарубіжного досвіду в новій українській школі мають бути націєствердними, дидактично обґрунтованими і затребуваними безпосередніми й опосередкованими суб'єктами освітнього процесу [6, с. 179].

Особливості впровадження інтеграції в умовах початкової школи охарактеризовано Н. Ларіоною та Н. Стрельцовою. Вона дає можливість, за їх дослідженням, формувати у школярів критичне та продуктивне мислення, здатність до вирішення проблем; соціальні/комунікативні навички; організаційні навички та навички застосування [5, с. 16]. Теоретичні і методичні аспекти проведення інтегрованих занять у закладі професійної освіти на засадах компетентнісного підходу розкрито у дослідженні В. Кулішова. Автор вказує на особливості педагогічної інтеграції, що полягають у здійсненні процесів об'єднання за усіма складовими педагогічного процесу (зміст, форми, методи), що спричиняє: розширення освітніх функцій (інтегративна функція); інноваційність навчання (інтегроване навчання); модернізацію освіти (інтегровані технології); нові результати навчання (всебічно розвинута особистість) [7, с. 15].

Методологія створення інтегрованого курсу з історії та громадянської освіти для 5-го класу розкрита у дослідженні О. Пометун та Н. Гулана. Авторами акцентується увага на видах інтеграції, змісті інтегрованого курсу за авторською модельною програмою, формулюванні міжпредметних завдань в інтегрованому підручнику [9].

Іншими авторами (Н. Гулан, Т. Ремех, Г. Серова) надаються методичні рекомендації до розвитку громадянської активності, патріотизму учнів на уроках предметів і курсів громадянської та історичної освітньої галузі, розкрито окремі теоретичні положення, охарактеризовано методичку проєктної діяльності учнів, методи, прийоми формування патріотизму та громадянської активності здобувачів освіти [2].

Студіюючи наукові джерела, можна стверджувати, що інтеграція в сучасному освітньому просторі розглядається в загальному ракурсі (поняття, європейський досвід), міжрівневому (початкова школа – базова школа) та міжпредметному (освітні галузі Державних стандартів).

Мета статті: з'ясування особливостей формування громадянської компетентності в процесі інтегрованого навчання школярів закладу загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. У першу чергу зазначимо, що методологічна функція як основа дослідження, визначається такими аспектами: «евристичним (здатність педагогічної інтеграції бути вихідним базисом розробки нових педагогічних концепцій); світоглядно-аксіологічним (педагогічна інтеграція є засобом духовно-інтелектуального збагачення учасників педагогічного процесу); інструментальним (здатність педагогічної інтеграції бути інструментом пізнання і перетворення педагогічної науки, освітньої практики, забезпечення наступності теоретичного знання і практичного досвіду)» [7, с. 17].

З'ясуємо зміст ключових понять, які взяті за основу. Дефініцію «методологія» розкрито в низці словниково-довідкової літератури, з-поміж яких: сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в якійсь науці; вчення про методи пізнання та перетворення дійсності [3, с. 207]; система принципів і засобів організації та побудови теоретичної й практичної діяльності, а також учіння про цю систему [13, с. 106].

На основі означених визначень, методологія нами розглядається як вчення про науковий метод пізнання, що охоплює сукупність прийомів дослідження, та як систему підходів до теоретичної та практичної діяльності у певній освітній галузі.

Поняття «компетентність», «громадянська компетентність» формулюються, як: 1) динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [10]; 2) здатність особи реалізовувати і захищати права та свободи людини і громадянина, відповідально ставитися до обов'язків громадянина, брати активну участь у суспільному житті, підтримувати розвиток демократичного суспільства та утверджувати верховенство права, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, пов'язаних з ідеями демократії та верховенства права, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей [11].

Методологія розглядає різні взаємопов'язані підходи: системний, діяльнісний, особистісний, аксіологічний та інші. За основу дослідження нами взято інтегрований. Його метою є: формування в учнів цілісного уявлення про навколишній світ, системи знань, умінь, цінностей, що

спрямовані на розвиток гнучких навичок у майбутніх фахівців в умовах ринку.

Аналіз нами не здійснюється за видами інтеграції – горизонтальна чи вертикальна – акцентується увага на взаємозв'язках окремих освітніх галузей.

Формувати громадянську компетентність на основі інтеграції, на наш погляд, слід через взаємозв'язок основних дидактичних елементів: освітній процес – громадянська освіта – громадянська культура – громадянська компетентність. Освітній процес включає формування ключових компетентностей на основі їх взаємозв'язку за відповідними галузями; громадянська освіта забезпечує розуміння базових понять щодо громадянськості; громадянська культура постає як результат громадянського виховання, вказує на наявність в людини сукупності моральних якостей, ціннісних орієнтацій, її активної життєвої позиції; громадянська компетентність передбачає здатність особистості до відповідальності перед суспільством.

Означена проблема розглядається нами крізь призму взаємозв'язку змісту освітніх галузей Державного стандарту базової середньої освіти, взявши за основу діялісно-орієнтовану та ціннісно спрямовану моделі інтеграції.

У першу чергу, акцентуємо увагу на інтеграції громадянської освіти та історії України. Цей процес знайшов своє відображення у документі [12], в якому зосереджена увага на концентрах вивчення історії у розрізі рівнів та циклів повної загальної середньої освіти, на «громадянськознавчих наголосах вивчення школярами історії» [12, с. 6].

Діялісно-орієнтована модель спрямована на формування у школярів системного, цілісного розуміння розвитку суспільства та ролі людини в ньому крізь призму інтеграції освітніх галузей, що знайшли своє відображення у Державному стандарті базової освіти. Кожна з освітніх галузей побудована таким чином, щоб розвивати у школярів ключові компетентності на основі змісту, що необхідні для соціалізації особистості та її громадянської активності, виховання шанобливого ставлення до родини, суспільства, національних та культурних цінностей українського народу [4]. Нами сфокусується увага на інтеграції деяких освітніх галузей для формування громадянської компетентності.

Освітня галузь «Громадянська та історична» надає можливості у повній мірі розкрити важливі процеси розвитку українського суспільства у різний період та сферах, синергію історії та

громадянської освіти. Її метою є розвиток особистості учня через осмислення минулого, сучасного та зв'язків між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими і локальними процесами; формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права та нетерпимості до корупції [4].

Варто зацентувати увагу на інтеграції громадянської та історичної галузі з мовно-літературною. Тексти різних жанрів української літератури дають можливість школярам зрозуміти історію України крізь художні образи та порівняти з історичними фактами. Вважаємо, що прийоми порівняння, зіставлення, компетентісно узагальнюючі завдання, що будуються на засадах інтеграції, сприятимуть формуванню знань, умінь з певної події (факту) та розвитку критичного мислення. З-поміж методів навчання можна виокремити проєктні, інтерактивні. Наприклад, метод групування понять спрямований на активізацію ключових мисленнєвих операцій: аналіз, синтез, конкретизація, узагальнення й забезпечить міжпредметну інтеграцію.

Текстоцентричний підхід у навчанні української мови та літератури дає можливість розвивати у школярів демократичні та морально-етичні цінності, позаяк текст несе певну інформацію, впливає на формування думки. Такі чесноти, як патріотизм, відвага, чесність, громадянськість й інші розвиваються на прикладах художніх образів, біографій та творчості українських письменників (приклад, життєвий шлях та творчість Тараса Шевченка).

Важливого значення надаємо мистецькій освітній галузі, що забезпечує міжпредметну змістову інтеграцію. Вона передбачає

усвідомлення учнями власної національної ідентичності в міжкультурній комунікації; формування компетентностей, необхідних для художньо-творчого самовираження; розкриття креативного потенціалу, залучення до культурних процесів в Україні [4]. Мистецтво як інтегрований курс містить низку тем, що забезпечать навчання громадянської освіти у взаємозв'язку. Знайомство з жанрами мистецтва у різні часові періоди включає аналіз епохи, ролі особистості в ній. Вкрай важливого значення надаємо творам мистецтва українських художників, рідного краю зокрема, що внесли значний вклад у розвиток вітчизняної культури. Відомі полотна Йосипа Бокшая, Адальберта Ерделі, Федіра Манайло та інших закарбували історію розвитку Закарпаття в різні часи.

Ціннісно спрямована модель інтеграції передбачає наскрізне виховання школярів у процесі реалізації освітніх галузей, що задекларовано Концепцією Нової української школи.

Педагогічними умовами впровадження інтегрованого навчання за освітніми галузями: 1) аналіз вимог Державного стандарту базової освіти, модельної навчальної програми та змісту відповідних підручників; 2) визначення тем для інтеграції; 3) об'єднання окремих елементів у цілісну систему.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Нами розглянуто концептуальні засади інтегрованого навчання у процесі формування громадянської компетентності у школярів закладу загальної середньої освіти. Подано формулювання ключових слів, розкрито сутність інтеграції громадянської освіти з окремими освітніми галузями. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розгляді структури уроку громадянської освіти у ЗЗСО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гупан Н. М., Пометун О. І. Нові професійні ролі вчителя як чинник інноваційного розвитку демократичної освіти. II Всеукраїнська науково-практична конференція з он-лайн трансляцією «Формування громадянської культури в новій українській школі: традиційні та інноваційні практики» (6–7 червня 2019 р., Суми. С. 176–181.
2. Гупан Н., Ремех Т., Серова Г. Розвиток громадянської активності та патріотизму учнів на уроках предметів і курсів громадянської та історичної освітньої галузі: методичні рекомендації. [Електронне видання]. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2024. 133 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 373 с.
4. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>
5. Інтегративний підхід : актуальність, сутність, особливості впровадження в умовах початкової школи: навчально-методичний посібник. Уклад.: Н. Б. Ларіонова, Н. М. Стрельцова. Харків : «Друкарня Мадрид», 2018. 76 с.
6. Косянчук С. В. Дидактичний потенціал інтеграції у процесі осучаснення освіти. Нова українська школа: теорія і практика реалізації інтегрованого підходу: матеріали міжнародної наукової конференції (17–18 травня 2018 р., м. Тернопіль). Тернопіль : Вектор, 2018. С. 179–183.

7. Кулішов В.С. Теоретичні і методичні аспекти проведення інтегрованих занять у закладі професійної освіти на засадах компетентнісного підходу: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2021. 68 с.
8. Педагогічний словник. За ред. М.Д. Ярмаценка. Київ: Педагогічна думка, 2001. 514 с.
9. Пометун О. Методологія створення інтегрованого курсу з історії та громадянської освіти для 5-го класу (на прикладі модельної програми й підручника «Досліджуємо історію і суспільство»). О. Пометун, Н. Гупан. *Проблеми сучасного підручника*. 2022. Вип. 28. С. 115–132.
10. Про освіту. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
11. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
12. Про затвердження концептуальних засад реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1072729-24#Text>.
13. Словник-довідник з професійної педагогіки. За ред. А.В. Семенової. Одеса: Пальміра, 2006. 221с.

© Хома О. М.

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Стаття надійшла до редакції 15.10.2025

Стаття прийнята 03.11.2025

Стаття опублікована 01.12.2025